

Arról, ami nincs
– A nemlétezés elméletei –

3. A nemlétezés kihívása

2013. szeptember 23.

Parmenidész tankölteménye

- Parmenidész: i.e. kb. 6. sz. vége / 5. sz. eleje, az ún. eleai filozófiai iskola megalapítója (Dél-Itália)
- Hexameterekben írt verse [1] a legrégebbről fennmaradt (legalábbis főbb részleteiben) terjedelmes filozófiai szöveg a görög kultúrában
- Részek:
 - „Proomion” (Bevezetés) – kerettörténet: „[...] Az istennő pedig nyájasan fogadott, jobbával a jobbom / megragadta, ekképpen szólt és így szólított meg: [...] Mindent meg kell tudnod, / mind a jólkerekített Igazság rendületlen szívét, / mind a halandók vélekedéseit, melyekben nincs bizonyosság. [...]”
 - Az Igazság
 - A halandók vélekedései

Az igazság Parmenidész szerint

2. [B 2.]

Nos, én elmondom, te meg fogadd be a szót,
miután meghallottad,
melyek a kutatásnak azok az egyedüli útjai,
amelyek elgondolhatók.

Az egyik, hogy: létezik és hogy nincs
nemlétezés
Ez a bizonyosság ösvénye (mert az Igazságot
követi).

A másik, hogy: nem létezik és kell lennie
nemlétezésnek.
Azt mondom neked, ez az ösvény teljességgel
kutathatatlan,

mert meg sem ismerheted a nemlétezőt (mivel
nem lehetséges)
és ki sem mondhatod.

3. [B 3.]

Mert ugyanaz a gondolkodás és a létezés

4. [B 4.]

Nézd, a gondolkodás számára a távol állók
ugyanúgy szilárdan közeliak,
mert [a gondolkodás] nem vágja szét
a létezőnek a létezővel való összefüggését
sem [úgy, hogy] mindenfelé a kozmosz rendje
szerint teljesen szétvágott [legyen],
sem [úgy, hogy ily módon] összeállított
[legyen].

2. Ezt már láttuk a múltkor:
alapvető kiindulópont, „axióma”

3. Lásd Berkeley? Hume? ???
4. Lásd később [B8]

5. [B 5.]

Közös az,
ahonnan elindulok: ugyanoda érkezem.

6. [B 6.]

Ami kimondható és elgondolható, annak
léteznie kell. Mert van létezés
és nincs, ami nem létezik. Arra intelek, fontold
ezt meg.
Mert először a kutatásnak ettől az útjától
óvlak,
azután még attól, amelyen a mit sem tudó
halandók
tévelyegnek, a kétfejűek: mert tanácstalanság
kormányozza keblükben a tévelygő
gondolkodást, így sodródnak,

süket és vak, megigézett, különbséget tenni
nem képes népség,
akik a létezést és a nemlétezést ugyanannak
tartják
és nem ugyanannak, [akik számára]
mindenben van fordított ösvény.

7. [B 7.]

Mert sohasem fogod kikényszeríteni azt,
hogy a nemlétezők létezzenek,
hanem a kutatásnak ettől az útjától tartsd távol
az ismeretet,
és ne kényszerítsen a sokszor tapasztalt
szokás erre az útra,
hogy nemlátó szemet, csengő fület használj
és nyelvet. Logosszal ítéld a sokat vitatott
érvet,
amelyet mondtam.

5. ???

6. ? Ismét gondolkodás és létezés
azonossága, erős megfogalmazásban

6-7: A halandók tévedése érzéki jellegű
(„vak”, „süket”, „nemlátó szem”...)
Logosz: ész, ráció (vs. tapasztalás)

8. [B 8.]

Egyetlen út-szó
marad még, hogy: van. Ezen igen sok a jegy,
mivel nem-született, romolhatatlan,
egész, egyetlen, rendületlen és teljes.
Soha nem volt, nem lesz, mivel most
teljességgel van,
egy, folytonos. Mert miféle kezdetét tudnád
kinyomozni,
hogyan és honnan növekedett volna? Nem
fogom megengedni, hogy a nemlétezőből
mondd vagy gondold keletkezését, mert nem
gondolható el és nem mondható,
hogy nem létezik. És miféle szükség
serkentette volna,
hogy a nemlétezőből, előbb vagy később
kezdődve, növekedjék?

Így hát vagy teljesen kell léteznie, vagy sehogy.
És a meggyőződés ereje sem fogja soha
megengedni, hogy a létezőből
valami más keletkezzék. Ezért sem keletkezni,
sem pusztulni nem engedi Diké, megeresztve
bilincset,
hanem fogva tartja. A döntés ezzel
kapcsolatban ebben áll:
létezik, vagy nem létezik. Ezzel el van döntve,
ahogyan szükséges,
hogy az egyiket mint elgondolhatatlant,
megnevezhetetlent el kell hagynunk
(mert nem igaz
út), a másik létezik és valódi.
És hogyan léteznék ezután a létező? Hogyan
keletkeznék?
Mert ha keletkezett, nem létezik, s akkor sem,
ha ezután akarna keletkezni.
Így hát kialszik a keletkezés és nincs tudás
a pusztulásról.

2-3. mondat: a létező jegyei (jellemzői)

4-5. mondat: az alapérv csírája

(6. mondat: egy újabb érv)

Időbeli állandóság melletti érv

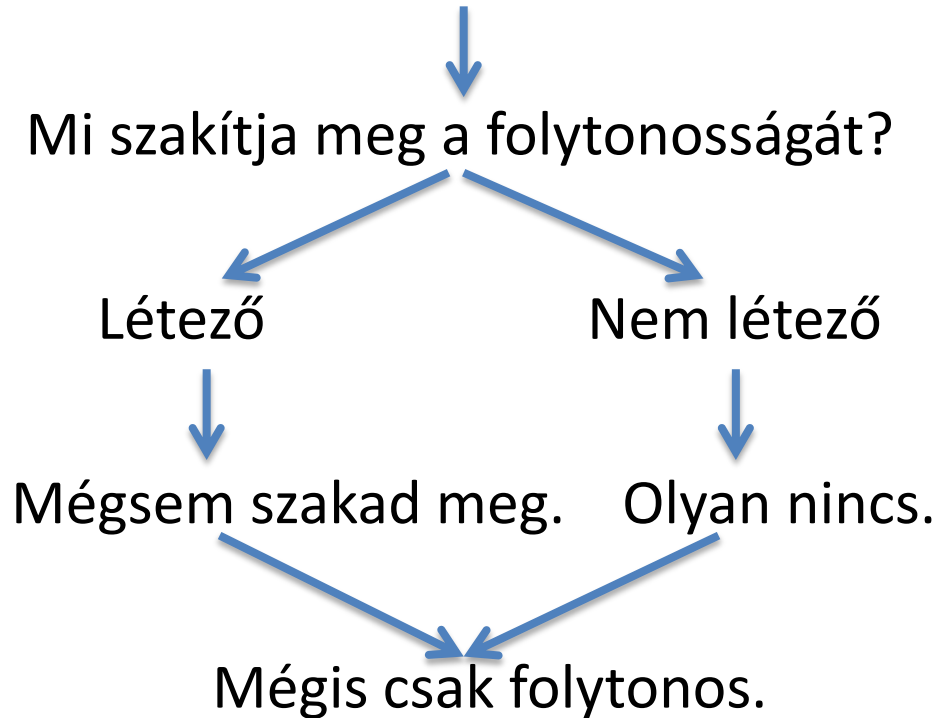
Nem is osztható, mert teljesen egyenletesen van
nem jobban az egyik irányban, ami
akadályozná összefüggését
sem kevésbé, teljesen tele van a létezővel,
így teljes egészében összefüggő, mert
a létező érinti a létezőt.
Aztán mozdulatlan, a hatalmas kötelékek
határaiban
kezdet és megszűnés nélküli, mivel
a keletkezés és a pusztulás
nagyon messzire űzettek, eltaszította őket
az igaz bizonyosság.
Ugyanaz ugyanabban maradván önmagában
nyugszik,
s így szilárdan ugyanott marad, mert
a hatalmas Ananké
a határ kötelékeiben tartja, mely kétfelől
körülzárja.
Ezért nem illik a létezőhöz, hogy ne legyen
teljes,
mert nincs hiánya, ami ha volna, mindene
hiányoznék.
Ugyanaz a gondolkodás és ami végett
a gondolat van,
mert a létező nélkül, amelyben kifejeződött,
nem találod a gondolatot: mert nincs és nem
lesz semmi
a létezőn kívül, mivel azt a Moira megkötözte,
hogy egész és mozdulatlan legyen.

Így [puszta] nevek azok,
amelyeket a halandók alkottak maguknak,
igaznak véelve ezeket:
a keletkezés és a pusztulás, a létezés
és a nemlétezés,
a helyváltoztatás és a csillámló szín
cserélődése.
Aztán, mivel van szélső határa, teljes
mindenfelől, jólkerekített gömb tömegéhez
hasonlatos,
közepétől mindenfelé egyenlő. Mert nem lehet
nagyobb
vagy kisebb a létezés itt vagy ott.
Mert nemlétező sincs, amely
megakadályozhatná, hogy egyesüljön
a hasonlóval; és nem is olyan a létező, hogy
itt inkább, ott kevésbé volna az, mivel teljesen ép
Mert önmagával mindenfelől egyenlő,
egyformán találkozik határaival.
Ezzel befejeztem a megbízható beszédet
és ismeretet
az Igazságról. A következőkben az emberek
vélekedéseit
ismerd meg, miközben szavaim csalárd
rendjét hallgatod!

(... és még egy kis átvezetés)

Az alapérv (rekonstruált) szerkezete

Tegyük fel: a létező nem folytonos*!

*Folytonosság

(nincs „hiánya”):

- Időben: örökkévaló
(Mi volt előtte / lesz utána?)
- Térben: egy, folytonos
(Mi lenne közte?)
- Téridőben: mozdulatlan
(Mi volt ott, ahova megy?
Mi lesz ott, ahonnan jön?)
- (Irány szerint: gömb)
- (Beteljesültség szerint:
tökéletes)

Következmények 1: érvelések

P. szerint ne az érzékszervekben, hanem az érvekben bízz
(még ha azok durván ellentmondanak is a hétköznapi tapasztalatnak)

- szofisták: az érvek tudatos kiaknázása és vizsgálata nyilvános vitákban és a filozófiában
- Szókratész/Platón: maximálisan érvelő, racionalista stílusban alapozzák meg a nyugati filozófiai hagyományt
- Arisztotelész: kidolgozza a logika tudományát

(+ Szabó Árpád szerint a bizonyító természetű görög matematikának is az eleai filozófiai iskola az alapja)

Következmények 2: anti-empirizmus

A görög filozófiai hagyomány gyakran bizalmatlan az érzékszervi tapasztalattal szemben

Pl. érzéki csalódásokra utalások:

- a vízbe mártott evező megtörtnek *látszik*, de *valójában* egyenes
- a felmelegített kézzel megfogott tárgy hidegebbnek *éreződik*, mint a lehűtött kézzel megfogott, de *valójában* ugyanolyan meleg
- stb.

→ az érzékelés nem a „létezőt” tárja fel, hanem a „látszatot”

→ a valódi létezők nem a tapasztalat, hanem a gondolkodás számára férhetők hozzá

(vs. Berkeley, Hume – az empiristák – a múlt alkalomról)

→ a létezés fogalma problematikusává válik

(lásd Platón, Arisztotelész stb. később)

Következmények 3: egy/sok problémája

- Zénón: Parmenidész tanítványa
- Írt egy (elveszett) művet mestere egyik tézise alátámasztására:

„– Ha lehetetlen, hogy a különbözők hasonlók és a hasonlók különbözők legyenek, akkor az is lehetetlen, hogy „sok” legyen, nemde? Mert ha létezne, ilyen lehetetlenségek esnének meg vele. Vajon nem másra, hanem épp erre törekszenek a te érveid, hogy kiharcolják minden közhit ellenére annak igazságát, hogy „sok” nincs? És úgy gondolod, hogy mindegyik érved ennek bizonyítéka, úgyhogy meg vagy győződve, hogy annyi bizonyítékot szolgáltatnál, ahány érvet leírtál, arra, hogy „sok” nincs? Így érted-e, vagy én nem fogom fel helyesen?

– De helyesen fogod fel – felelt Zénón –, jól megértetted, hogy az egész műnek mi a célja.” [2]

- Egy fennmaradt érv Szimplikiosz (+6. sz.) tolmácsolásában:

Amikor ugyanis újra azt bizonyítja, hogy ha sok dolog van, akkor ugyanazok véges sokan és végtelenül sokan is vannak, Zénón szó szerint ezt írja:

„Ha sok dolog van, akkor éppen annyinak kell lennie, ahány van, sem többnek, sem kevesebbnek. De ha annyi van, ahány van, akkor végesen sokan volnának.

Ha sok dolog van, akkor végtelenül sok dolog van: mert a dolgok között közbül más dolgok vannak, és ez utóbbiak között közbül megint mások. És így a dolgok végtelenül sokan vannak.” [3]

- Rekonstrukció:

Ha van legalább két létező [„sok”], akkor köztük van egy harmadik [feltéve, hogy nincs nemlétező]. Ekkor az első és a harmadik között van egy negyedik. Az első és a negyedik között egy ötödik... Végtelen regresszus. Mindig betehető egy újabb, így a létezők száma meghatározatlan/végtelen. Ám a létezők számának meghatározottnak kell lennie. Így nincs „sok”, csak egy.

Idézett szövegek forrásai

- [1] In *Görög gondolkodók 1.* Kossuth Kiadó, 1992. 83-92. o.
- [2] Platón: *Parmenidész.* In *Platón összes művei 2. kötet.* Európa kiadó, 1984. 813. o.
- [3] In G.S. Kirk, J.E. Raven, M Schofield: *A preszókratikus filozófusok.* Atlantisz kiadó, 2002. 388-389. o.